
THE CONCEPT OF FEMININITY IN VICTORIAN SOCIETY AND THE VIEWS OF GEORGE MACDONALD ON WOMEN²²

Senior Lecturer Iliyana Benina, PhD

Department of Foreign Languages,
"Angel Kanchev" University of Ruse

Phone: 082 888 230

E-mail: ibenina@uni-ruse.bg

***Abstract:** Gender relations in nineteenth-century Britain during the Victorian period must be viewed in terms of the ideology of the "separate spheres" that characterize the position of man and woman in society. Innocence, chastity, obedience, moral purity, passivity are the basic elements that enter the paradigm of the category of "femininity" and build a construct that is accepted and endorsed by Victorian society.*

Although George MacDonald may not be qualified as a "feminist", he is concerned with the unjustly positioned woman as a "second sex" and differs to a great extent from the traditional Victorian writers, as he insists on women's self-determination. In this respect, MacDonald uses the fairytale and fantasy genre as an artistic tool for social criticism. The writer advocates equality of men and women and often regards them as equal partners and followers.

***Key words:** gender relations, Victorian society, George MacDonald, the category of "femininity", ideology of "separate spheres".*

ВЪВЕДЕНИЕ

Продължителното управление на кралица Виктория (1837 – 1901) става нарицателно за цяла епоха, която се характеризира с драматични промени в британската история в много направления, включително и по отношение на положението на жената и девойката. В джендърно отношение жената и мъжът имат различни сфери на личностна реализация и съответните норми на поведение. За тази диференциация Елианор Гордън и Гуинет Неър поясняват: „Джендърните отношения в Британия от XIX век трябва да се разглеждат от гледна точка на идеологията на „отделните сфери“, която първоначално се появява в средната класа и прониква в работническата класа. Мястото на жената е лично-интимното пространство на дома, а грижата за домакинството и майчинството се приемат от обществото като най-важната и одобрявана нейна област на осъществяване. Мъжът, от друга страна, се изявява в обществената сфера, в бизнеса, грижи се за препитанието на семейството, може да присъства в политиката и социалния живот” (Gordon, E., Nair, G., 2000).

ИЗЛОЖЕНИЕ

I. Концептът за женствеността във викторианското общество

До голяма степен кралица Виктория, самата тя майка на девет деца, задава параметрите на това разделение на сферите за личностна реализация и същевременно се превръща в образец за подражание в обществото. Както отбелязва Лин Ейбрамс: „Наистина, Виктория започва да се приема като самия модел на брачна стабилност и семейни добродетели. Нейният брак с Алберт представлява идеала за брачна хармония. Тя е описвана като „майка на нацията“ и въплъщава идеята за дома като уютно, домашно пространство. Когато Алберт почива през 1861, тя се оттегля в дома си при семейството си, което предпочита пред обществените политически ангажименти“ (Abrams, L.).

²² Докладът е представен в секция Езикознание и литературознание на 25 октомври 2019 с оригинално заглавие на български език: КОНЦЕПТЪТ ЗА ЖЕНСТВЕНОСТТА ВЪВ ВИКТОРИАНСКОТО ОБЩЕСТВО И ВЪЗГЛЕДИТЕ НА ДЖ. МАКДОНАЛД ЗА ЖЕНАТА В НЕГОВИТЕ ФЕНТЪЗИ ТЕКСТОВЕ.

Какви други характеристики освен грижата за дома и майчинството конституират категорията на женствеността през този период? Подчинението е ключов момент и неделима част от парадигмата на женствеността през викторианския период. То се възприема като основна добродетел на женския субект в историческия и художествен дискурс от периода. В своята книга *Страдай мълчаливо: Жените през Викторианската епоха* Мартина Висинъс добавя саркастично още други, „важни“ характеристики на съвършените млади дами: „Младите дами са възпитавани да не изразяват лично мнение, за да не изглеждат твърде образовани и прекалено самоуверени за вкуса на един млад мъж и, следователно, да не са непродаваеми като стока“ (Vicinus, M., 2013).

Друга основна черта, която трябва да бъде подчертана, е пълната икономическа зависимост на жената и девойката от мъжа/мъжете в семейството, особено през първата половина на XIX век. Съвършената съпруга, е тази, която е отлична майка, която се подчинява на своя съпруг и го подпомага по всички възможни начини при неговата реализация в обществото. Стихотворението на Ковънтри Патмор, озаглавено „Ангелът в дома“ (1854) представлява квинтесенция именно на такова виждане за качества на жената, тъй като прославя и увековечава идеал, чиито основни черти са безропотното подчинение, кротост, смирение, жертвоготовност, дълбока набожност, доброволното приемане на ролята на „сянка“.

Типът образование, което получават младежите и девойките се различава значително. Девойките биват подготвяни за кариерата на „домашни ангели“ още от своето детство и, съответно, образованието им отразява това. Джени Колдър отбелязва: „Една жена без способности да се справя с малко музика, малко рисуване и с много бродирание, беше жена, която изпаднаше в много неловка ситуация в социално отношение“ (Calder, J., 1977).

В допълнение към тези умения от жените/девойките се очаква да притежават маниерите, изисквани от етикета за добро поведение, както и да допълват своите настоящи или бъдещи съпрузи в обществото като красиво украшение. Но системно и задълбочено образование, такова, каквото младежите получават в коледжите и университетите, на девойките и жените не се предлага. Такива учебни предмети като математика, физика, химия, в общи точните науки, напълно отсъстват от тяхното обучение, тъй като се считат за „обременителни“ и не подходящи за умствените им възможности, които, излишно е да споменавам, се смятат за много по-скромни от тези на мъжете и младежите. Джеръми Паксман язвително отбелязва в този смисъл: „<...> ако преподавателите на жените латински и гръцки, вие задръствате ценно мозъчно пространство, което би трябвало да е заето от деликатните въпроси на готвенето, шиенето и разправиите с търговци“ (Paxman, J., 1998).

Една от предвестниците на феминизма, Мери Улстънкафт, посвещава много усилия именно на борбата срещу неравностойното третиране на жената в интелектуално и образователно отношение. Нейният трактат *A Vindication of the Rights of Woman: with Strictures on Political and Moral Subjects* (1792), е един от най-ранните трудове на феминистката философия и е написан под силното влияние на Жан-Жак Русо и неговия роман *Емил, или За възпитанието* (1762). Чрез него тя отговаря на онези образователни и политически теоретици, които не вярват, че жената се нуждае от образование. Тя твърди, че жената трябва да притежава образование, съизмеримо с нейното положение в обществото; че ролята на жената в обществото е изключително важна за нацията, защото много често именно тя образова децата, а също и че образованите жени могат да бъдат наистина равностойни интелектуални партньори на своите съпрузи, а не безлични и безсловесни техни сенки. Вместо да бъдат третирани като „украшения“ в обществото или да бъдат „търгувани“ чрез брака, според Улстънкафт, отношението към жените трябва да бъде като към човешки същества, които имат същите фундаментални човешки права, както и мъжете.

Жената през почти целия викториански период е лишена от правото да се разпорежда със собственост, както и да притежава такава, особено недвижимо имущество. Едва през 1882 година е гласуван закон, който дава възможност, при това само на омъжените жени, да разполагат с такъв вид собственост (“Married Women’s Property Act”). Именно по

икономически причини през викторианската епоха бракът е основната, ако не единствената, възможност за реализация на жената. Извън него тя просто няма възможност за оцеляване; лишена е не само от право на собственост, но и от политически права, от възможност да получи добро образование, и, като следствие, не може да вземе участие в органите на властта и управление. Всичко това обуславя гъстата мрежа от най-разнообразни зависимости от мъжа, в които е оплетена викторианската жена. В потвърждение на казаното по-горе ще приведа думите на Сюзън Кент: „Възпрепятствана от закона и от традицията да упражнява занятия и професии, чрез които би могла да се издържа, и ограничавана в притежанието на собственост, жената е имала само едно средство за препитание – брака“ (Kent, S., 1990).

Постепенно натрупаното недоволство от дискриминирането на жената в образователно, икономическо, политическо отношение намира политически израз в движението на т. нар. „суфражисти“ (от англ. “suffrage” – „избирателно право“), които се борят за получаване на право на вот от жените, а също и в протестите, които имат за цел промяна на законите, уреждащи правата на жените да притежават и да се разпореждат със собственост и регламентиране на достъпа до университетско образование.

II. Възгледите на Дж. Макдоналд за ролята и мястото на жената в обществото

Преди да пристъпя пряко към въпроса, заявен в заглавието на тази част, ще направя уговорката, че Макдоналд няма много теоретични трудове, като изключим неговите две есета върху художественото въображение, и въобще няма такива, посветени специално на жената и нейното положение през въпросния период. Повечето изводи, които ще бъдат направени по темата тук са въз основа на някои основни биографични изследвания, на аналитични трудове върху неговото творчество, както и опосредствено от някои ремарки в различни негови текстове. Разбира се, най-пълна представа за вижданията на писателя по отношение на различните роли и качества на жената, могат да бъдат почерпени от неговите художествени текстове.

Съдбата на жените и отреденото им място в съвременното нему общество безспорно не оставя равнодушен Макдоналд. Макар и да не може да бъде квалифициран като „феминист“, той се вълнува от несправедливо отреденото положение на жената като „втория пол“, ако използвам широко известния израз на Симон дьо Бовоар. Всички негови текстове, в които персонажите са жени, оставят общото впечатление за уважение към жената и за вяра в нейните способности като личност и интелект, за нейната равностойност на мъжа като партньор, съмишленик, съперник или враг. В своето биографично изследване, озаглавено *Джордж Макдоналд: викториански създател на митове (George MacDonald: Victorian Mythmaker)*, Роланд Хайн отбелязва по повод на романа на Макдоналд *Адела Камкарт* следното:

„Сред заслужаващите внимание аспекти на романа са коментарите на Макдоналд за съдбата на жените в съвременното общество. Вместо просто да отправи апел за граждански права на жените, той прави прочит на тяхната съдба основно от духовна гледна точка. Макдоналд бичува доминиращото викторианско отношение, че жените са твърде деликатни или лекомислени по природа, за да се занимават с различни материи със същата тежест като мъжете. Той последователно ги (жените, бел. моя) разглежда като също толкова способни, както и мъжете да постигнат същото дълбоко прозрение за света на духовните реалности и че те се нуждаят не по-малко от такива духовни реалности. Въпреки че неговата трактовка на женските персонажи и да не се различава много радикално от нормите на времето, той наистина демонстрира недоволство от положението, което обществото им (на жените, бел. моя) е определило и неговото обрисване на жените и девойките във фантастичните му текстове е много напредничаво“ (Hain, R., 2014).

Отношението на Макдоналд към жената може да се разглежда като част от неговите хуманистични възгледи въобще. Той не остава равнодушен не само към социалното високомерие, с което се подхожда към способностите на жената / девойката; по същия начин той реагира на всяка, според неговите разбирания, социална несправедливост към всички „унижени и оскърбени“, по израза на Фьодор Михайлович Достоевски. Личностите

маргинали или фигури, попаднали по някакъв начин в маргиналното пространство, са от специален интерес за писателя, обект на съчувствие, състрадание и защита. И все пак, не може да се отрече, че най-често от всички подценени в социално отношение фигури във фокуса на неговото творческо ползрение попадат именно жените и девойките. Причината за това може, вероятно, да се потърси и в личната биография на писателя, тъй като през целия си живот е заобиколен от жени, доказали на практика твърдостта на своя характер и убеждения като неговата баба, непресъхващата си изобретателност във всякакво отношение като неговата любима съпруга, разнообразни таланти и бликаща лъчезарност като тези на твърде рано отишлите си от живота негови дъщери. В своето изследване *Покръстено въображение: теологията на Джордж Макдоналд (Baptized Imagination: The Theology of George MacDonald)* Кери Диърборн отбелязва:

„Макдоналд реагира на всеки елемент на снизхождение и гордост в църквата, включително по отношение на това как се отнасят към жените, бедните, необразованите, възрастните като към хора, които имат по-малко да предложат. Така например, за да компенсира жените за снизходителното отношение към тях, Макдоналд в един от сборниците си със стихотворения включва 16 религиозни стихотворения, възхваляващи героини от Новия Завет; той често изобразява жените, неомъжени или омъжени, в ролята на свои протагонисти; той предизвиква двойния стандарт, с който се подхожда към жените във викторианските времена, както например в текста си *Пол Фейбър, хирург*, и той лично се включва в образованието на жените в различни женски колежи“ (Dearborn, K., 2016).

Този цитат демонстрира хуманистичното отношение на Макдоналд към всички, както вече отбелязах, на които се гледа като към хора „второ качество“ от позицията на високомерие и снизхождение дори в църковните среди. Един от възможните начини да се преценява по друг начин жената / девойката и да се промени ситуацията на интелектуална подцененост, в която тя е поставена, е загатнат в цитата по-горе. Макдоналд вижда възможност за такава промяна в различен подход към нейното образование. То трябва да е такова, каквото получават младежите, а също така на жената / девойката трябва да е осигурен достъп до висше образование. В своя труд, озаглавен *Цялостна идентичност: Героят юноша в произведенията на Дж. А. Хенти и Джордж Макдоналд (A Complete Identity: The Youthful Hero in the Work of G.A. Henty and George MacDonald)* Рейчъл Джонсън отбелязва по повод на коментар на друг известен биограф и изследовател на Макдоналд, Уилям Рийпър, следното: „В своята биография Рийпър документира подкрепата на Макдоналд за каузата за женското образование, въпреки че трябва да минат още тридесет и две години преди университетът в Кеймбридж да разкрие конкурсни изпити за жени и дори и тогава те са много ограничени.“ На друго място Джонсън отбелязва: „Макдоналд споделя своите идеи в текстовете си, в които той използва формата на вълшебната приказка като средство за социална критика, като представя своите възгледи за расата, образованието на жените и загрижеността си по социалните въпроси“ (Johnson, R., 2014).

По повод на водещите персонажи във фентъзи текстовете на Макдоналд Джонсън пак там тя отбелязва, че „те често са лидери“ и че „подкопават този ред (нормите на XIX век за мястото на жената, разглеждано като второстепенно спрямо това на мъжа, бел. моя) чрез тяхната активна независимост и лидерски роли“.

Макдоналд последователно отстоява разбирането си за равностойността на мъжа и жената, като претворява в своите фентъзи текстове цяла галерия от женски персонажи, които притежават качества, традиционно приемани за „мъжки“: смелост, висок интелект, предприемчивост, активност, агресивност, жестокост и други подобни. Много често мъжките и женските персонажи са репрезентирани като равностойни партньори, които се допълват взаимно. Прави силно впечатление и фактът, че в повечето вълшебни приказки протагонистът не е момче / мъж, както е по традиция, а момиче или жена (двете книги за принцесата - *Принцесата и талъсът* и *Принцесата и Кърди*, приказката „Безтегловната принцеса“, „Мъдрата жена“, романът *Лилит* и др.). Джек Зайпс посочва фентъзи текстовете на Макдоналд като пример за викторианска фентъзи литература, в която момчетата и

момичетата в еднаква степен развиват и притежават такива качества като интелигентност, смелост и състрадание. Зайпс коментира също и джендърните характеристики на вълшебните приказки на Макдоналд:

„<...> в повечето приказки на Макдоналд <...> женските и мъжките протагонисти осъзнават тяхната взаимна зависимост. Техните така наречени мъжествени и женствени качества не са генетично определени, а са относителни и придобиват тяхна собствена конкретна стойност в зависимост от дадените обстоятелства. Това, което често се разбира като мъжествено е женствено в приказките на Макдоналд. Джендър няма специфични характеристики, а по-скоро и мъжете, и жените могат да проявяват смелост, честност, интелигентност, състрадание и т.н. Най-важната цел във вълшебните приказки на Макдоналд се намира отвъд ограничнията, поставени от обществото. Ценността на една личност се определя от неговото или нейното желание да изследва същността си и да я промени в съответствие с божественото прозрение, което те получават. Магията не е нищо друго, а реализация на божествените съзидателни сили, които една личност притежава в себе си. Тук Макдоналд се различава много от традиционните викториански писатели, като настоява върху самоопределение за жените“ (Zipes, J., 2013).

Макдоналд не само, че ратува за равнопоставеност на мъжа и жената в своите фентъзи текстове, но отива по-далеч, като репрезентира нерядко своите героини надарени с божествени качества, притежаващи предвечната мъдрост, а също и като повелителки на природата и живите същества, обект на обожание и боготворене. В тази връзка Нанси Мен отбелязва в книгата си *Джордж Макдоналд и традицията на викторианската фентъзи литература (George MacDonald and the Tradition of the Victorian Fantasy)*: „Свръхестествените същества, които доминират историите на Макдоналд са, с изключение на Адам, жени. Изглежда, че в тях се смесват качествата на Бог, природата и Кръстницата вълшебница с тези на викторианската героиня“ (Mann, N., 1973). В подобна посока са и наблюденията на Дейвид Нюхаузер, който отбелязва по повод на женските персонажи на Макдоналд следното:

„Романите на Макдоналд отразяват високото му мнение за жените, <...>. Неговите женски персонажи са силни и надарени с позитивни качества. Например, в неговите вълшебни приказки фигурата на божеството е винаги жена; най-ярките примери в това отношение са Мъдрата жена във вълшебната приказка „Мъдрата жена“ и прабабата Айрийн в двете книги за Кърди (други автори ги наричат „двете книги за принцесата“, бел. моя). Тези жени и особено Мъдрата жена във вълшебната приказка представляват илюстрация за много от характеристиките на Бог“ (Neuhausser, D., 2012).

ИЗВОДИ

В заключение ще обобщя, че парадигмата на женствеността през викторианския период се базира до голяма степен върху аксиологическата система на Символния ред и патриархалното общество. Според нея основните одобрявани роли на жената са тези на съпруга и майка, а качествата, отнасяни към въпросната парадигма съответстват на пасивно поведение: подчинение, кротост, смирение, жертвоготовност, липса на глас, власт и професионална изява; детскост в държанието, целомъдрие, невинност, сексуално невежество и др. подобни. Освен това жените/девойките са силно подценявани и в интелектуално отношение и са лишени от възможности да получат равностойно на мъжете/младежите образование, както и да притежават недвижима собственост.

Въпреки че Макдоналд не може да бъде квалифициран като „феминист“, той претворява в своите фентъзи текстове и вълшебни приказки плеяда силни женски характери, които се различават твърде много от традиционната представа за жената/девойката във викторианското общество. Той използва вълшебната приказка и фентъзи жанра като средство за социална критика, като представя своите възгледи и загрижеността си по социалните въпроси, сред които на едно от първите места са тези за образованието на жените

и за ограниченията, поставяни от обществото пред тях. Макдоналд ратува за равнопоставеност на мъжа и жената и често ги разглежда като равностойни партньори и съмишленици. В това отношение той се различава много от традиционните викториански писатели. Поредно доказателство за високото мнение на писателя за жената/девойката може да бъде намерено и във факта, че преобладаващите протагонисти на неговите фентъзи текстове са жени/девойки/момичета, а също и в това, че нерядко те са репрезентирани и в ролята на божества.

REFERENCES

- Abrams, L. *Ideals of Womanhood in Victorian Britain*.
<http://classwithmpenton.weebly.com/uploads/1/3/6/3/13638874/janeeyreidealsofwomanhoodactivity.pdf> (Accessed on 16.08.2017).
- Calder, J. (1977). *The Victorian Home*. London: Batsford, 117.
- Dearborn, K. (2016). *Baptized Imagination: The Theology of George Mac Donald*. New York: Routledge, 142.
- Gordon, E. & Nair, G. (2000). The economic role of middle-class women in Victorian Glasgow. *Women's History Review*, 9(4), 791-814.
- Hain, R. (2014). *George MacDonald: Victorian Mythmaker*. Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishers, 164-65.
- Johnson, R. (2014). *Complete Identity: The Youthful Hero in the Work of G.A. Henty and George MacDonald*. Oxford: Casemate Publishers, 45.
- Kent, S. (1990). *Sex and Suffrage in Britain 1860-1914*. Princeton: Princeton University Press, 86.
- Mann, N. *George MacDonald and the Tradition of the Victorian Fantasy*. Stanford: Stanford University Press, 1973, 143.
- Neuhouser, D. (2012). *Louisa MacDonald: George's Tower of Strength*. *C. S. Lewis and the Inklings: Discovering Hidden Truth*. Salwa Khoddam, Mark R. Hall, Jason Fisher (eds.). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 62.
- Paxman, J. (1998). *The English: A Portrait of People*. London: Penguin, 222.
- Vicinus, M. (2013). *Suffer and Be Still: Women in the Victorian Age*. Abingdon, ix.
- Wollstonecraft, M. *A Vindication of the Rights of Woman: with Strictures on Political and Moral Subjects*.
<http://oll.libertyfund.org/titles/wollstonecraft-a-vindication-of-the-rights-of-woman>
(Accessed on 23.05.2018).
- Zipes, J. (2013). *Victorian Fairy Tales: The Revolt of the Fairies and Elves*. New York, London: Routledge, xxv.